

26.57x33.82	1/2	4	עמוד	גלריה - הארץ	05/10/2014	44584853-1
מכללת לוינסקי לחינוך - 4710						

רואלד דאל בממלכת התקינות הפוליטית

גזען, אנטישמי ושוביניסט, חובב היטלר ומוסוליני? כן, אבל הוא גם כתב את "מטילדה", ילדה שעולה על כל המבוגרים, ונתן לכיפה אדומה אקדח כדי שתהרוג את הזאב. 50 שנה מלאו ליצירת המופת של רואלד דאל "צ'רלי בממלכת השוקולד", שכמו כל ספריו, שורדת היטב גם כיום

מיה סלע

רואלד דאל לא היה הדמות החינוך כית שרוב ההורים מבקשים לילי דיהם הרכים, לבטח בעידן שרבים מתייחסים אל ילדיהם כאל יצורים שבי רידיים, הזקוקים לכיסוי עיניים מפני העולם. לא רק שדאל כתב סיפורים שיש בהם עוני קשה, אכזריות, בדידות, ניכור וסימנים לגזענות, סקסיום ושוביניזם, אלא שהוא גם חי חיים לא קונוונציונליים והיו לו מחשבות לא קונוונציונליות, כולל חיבה להיטלר.

דאל נולד בשנת 1916 בבריטניה, התייתם מאביו כשהיה בן ארבע וגדל רוב ילדותו ונעוריו בפנימיות נוקשות. הוא שירת כטייס בחיל האוויר הבריטי, לחם במלחמת העולם השנייה ובה נפצע קשה כשנאלץ לנחות נחיתת אונס. הוא הגיע לארצות הברית כנספח אווירי. בוואשינגטון פגש לראשונה את ידידו גואל קאוורד, שכתב ביומנו על סיפורים שכתב אז דאל למבוגרים: "הסיפורים מבריקים והדמיון נפלא. למרבה הצער, יש בכולם קו של אכזריות ומקאבריות לא נעימה ודגש משונה וילדותי על סקס".

כשעבר להוליווד, פגש את האחים דיסני ויש הטוענים שחלק אתם דברים רבים במשותף. למשל תיאבון לסקס סודי ולא ראוי ואנטישמיות. וולט דיסני נתן לו להשתמש במכונית שלו ושיכן אותו במלון בוורלי הילס. בהוליווד גם פגש דאל את פטרישיה ניל, שתהיה לאשתו. הוא הכיר אותה דרך ידידו הסופר דא"שיל האמט. ניל בדיוק התאושה מרומן

רואלד דאל. ילדות קשה

צילום: ASSOCIATED PRESS

פינת הילד

מתוך הסרט "צ'רלי בממלכת השוקולד". העיבודים הקולנועיים תרמו להפיכת הספר ליצירת פולחן

עובדים במפעל השוקולד, בני האומפה לומפה, הם כושים קטנים מאפריקה, עבדים. בעקבות הביקורת שינה דאל את דמותם ומוצאם והם נהפכו ללכנים, בניה של ארץ דימיונית.

המתרגמת והעורכת עטרה אופק לא נבהלת מהמלה כושים. "כך היה גם ב'רוליטל' שתירגמתי לא מזמן, בפרק על הנסיך הכושי שהיה טמבל גמור, ולפני 50 שנה בארצות הברית, כשהי תעוררה מודעות לזכויות הכושים, קמה זעקה ומיד הוציאו גרסה מתוקנת", היא אומרת. "בתרגומים שלי בסדרת 'הרפ' תקה' אני מעדיפה להיצמד למקור ככל האפשר, כי מדובר בקלאסיקה, כהגדרת הסדרה - 'סופרים מתרגמים קלאסיקה'. השארתי את הכושי המטומטם במלוא תפארתו כמוזן, ואגב, המלה כושי מקסי מה בעיני. בלא-קלאסיקה מותר לטעמי לעשות כמעט כל מה שרוצים כדי לקרב את הספר לקהל המקומי, וכבר היו מק"רים מעולם שהסופר, אילו ידע עברית, לא היה מכיר בתרגום את מה שכתב. אבל אם משנים ספר קלאסי - הוא כבר לא קלאסי, אז עדיף כבר לכתוב ספר אחר ולהעביר בו מסרים חינוכיים ותקינים פוליטיים כמה שרוצים".

אבל הביקורת על הספר לא הסתיימה בכושים העבדים והתייחסה גם לעובדה שהילדים המפונקים והיהירים מקבלים עונשים פיזיים אכזריים אם עבדו למדי. אוגוסטוס הילד הרעבתן יתפוך למקצפת שוקולד, ויולט הופכת לתות ענקי שוילי וונקה מציע לסחוט אותו למיץ תות ועוד. אופק אומרת שהביקורת מזכירה לה

לפי דאל, "אם אתה רוצה להיזכר איך זה לחיות בעולם של ילד, עליך לרדת על הברכיים ולחיות כך במשך שבוע"

יעל מולצ'דסקי: "בספר 'המכשפות' דאל כתב שאננם קשה לזהות מכשפה, אבל שיסתכלו על המורה שלהם ויידעו מה זאת מכשפה. בשנייה הזאת הילדים יודעים שהוא אתם"

"צריך למתוח קו מפריד בין ישראל לשאר העולם בנושא הזה. כשמדברים על השוק הישראלי, אין ספק שבספרות ילדים החשיבה היא מה יתקבל למצעד הספרים ומה יתאים לספריית 'פיג'מה' שחרטה על רגלה קידום ערכים יהודיים. יש כאן בון טון דידקטי. אבל גם לנו יש רואלד דאל משלנו. יש נורית זרחי ויש יעל איכילוב, יש כל מיני יצירות שמי פתיעות אותנו והן הכי לא דידקטיות שיכולות להיות".

"צ'רלי בממלכת השוקולד" היה שע-רורייתי מהרגע הראשון. כבר כשראה אור לראשונה בארצות הברית בשנת 1964 ספג ביקורת חריפה על כך שהי-

מתוארת בספר באופן עגמומי וקשה למי די ואילו שאר הילדים הם ילדים מפונקים שגם נענשים באכזריות על מה שהם. אז האם מותר לנו בכלל לאהוב את הספרים המבריקים, רבי הדמיון המצי' חיקים האלה? להרשות לילדינו לקרוא ספרים - ביניהם "ג'יימס והאפרסק הע' נקי", "מטילדה" ו"המכשפות" - שכתב אדם שלא עומד באמות המידה והמוסר שלנו?

שובם של הכושים

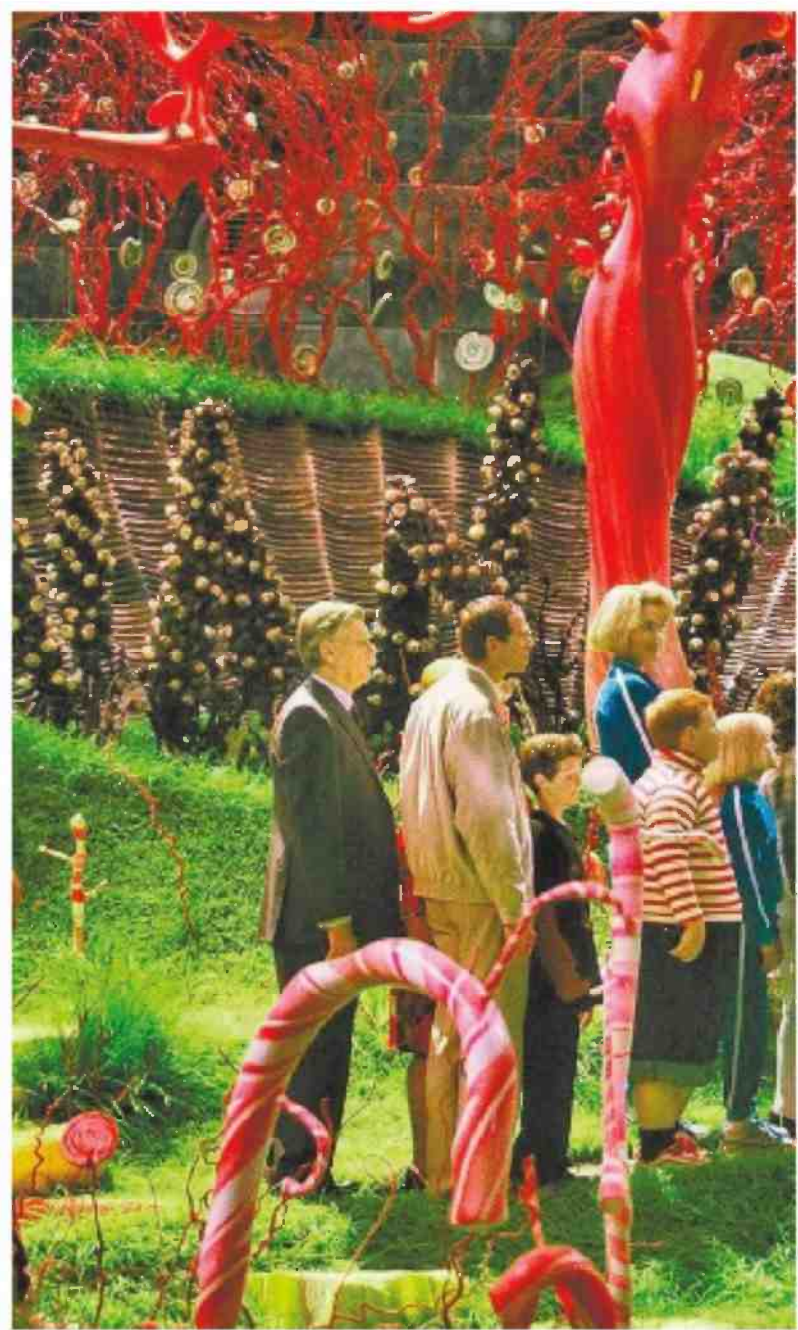
ד"ר שי רוזין, ראש מרכז לוינסקי ניס לסיפורת ילדים במכללת לוינסקי לחינוך, שעוסק בחקר ספרות ומגדר, מרגיע: "רואלד דאל שנה את כולם אז אנחנו לא שונאים אותו. אי אפשר להגיד עליו משהו עד הסוף. אי אפשר להגיד שהוא היה שוביניסט לחלוטין כשמצד שני הוא כתב את 'מטילדה' שהיא ילדה נעלה על עולם המבוגרים. הבחור היה כנראה באיזושהי טראומה נצחית מהפ' נימייה האנגלית הנוקשה שבה התחנך. לא סתם אנשי החינוך מצטיירים אצלו כאנטיטזה לחינוך, הוא שנה מודים ומי נהלים. אצלו אם הם עושים משהו זה רק ללמד אותך לשרוד בעולם אלים, עייני ערך המנהלת המפלצת ב'מטילדה'. גם אם יש מורה טוב אז הוא טוב מהסיבות הלא-ינכונות. הוא טוב כי הוא נחמד ואז לילד יש הזדמנות להציל אותו. זה לא שהמורה לימד אותו משהו, להיפך, הילד מלמד את המורה".

באווירת התקינות הפוליטית של היום קשה לרמיזן שיכתבו ספרים כאלה.

26.59x27.5	2/2	5	עמוד	גלריה - הארץ	05/10/2014	44584855-3
מכללת לוינסקי לחינוך - 4710						

המורשת הבעייתית של מחבר "צ'רלי בממלכת השוקולד" פינת הילד

שי רודין: "רואלד דאל שנה את כולם אז אנחנו לא שונאים אותו. הבחור היה כנראה בטרואמה נצחית מהפנימייה האנגלית הנוקשה שבה התחנך"

צילום: Mary Evans Picture Library

בע כסף, אבל מישהו חושב עליהן שהן לא נעליים אדומות כמו בסרט? או ישנו העניין של הסרט שנתן רחיפה עצומה, אבל יש פה עוד עניין. גרולתו של דאל בפואטיקה שלו, בשפה הייחודית שהוא יצר, בשילוב של פנטזיה והומור."

לטענת רודין, דווקא דאל בניגוד ללואיס קרול או לצ'רלס דיקנס נגיש גם בעבור השנים. "בקרול יש משהו שכבר לא נגיש היום לילד הבריטי, שלא יכול לקרוא את 'הרפתקאות אליס בארץ הפלאות' אלא קורא עיבור. הוא כבר לא יכול להבין את הפרודיות של קרול. ברואלד דאל יש משהו נגיש בזכות סוג ההומור: זה הומור משחרר, הוא מאפשר לילד לצחוק על מה שהילד לא אוהב בעולם. הרי אותו טקסט אפשר לכתוב אחרת והוא יהפוך להיות ברות 'אולי' בר טוויסט, הרי מטילדה היא אוליבר טוויסט, אבל אנחנו צוחקים. וישנו גם המשלב הלשוני. גם את אוליבר טוויסט ילד לא יכול לקרוא היום. יש מקומות שבהם דיקנס מאוד שייקספירי ובמקומות אחרים מאוד נמוך. מכיוון שהספרים שלו התפרסמו כסיפור בהמשכים יש בהם המון בעיות, הם נוטים לארכונות כי הוא רצה לקבל עוד כסף, וגם פה צריך עיבודים. לעומת זאת, את רואלד דאל הילדים יכולים לקרוא היום, זאת יצירה ששרדה 50 שנה."

נת 2016, באירועי מאה שנה להולדתו, מתכוונים בהוצאת זמורה להוציא מחדש את כל הספרים. חלק מהם גם יתורגמו מחדש.

זאת הזדמנות לשאול את עטרה אופק, בתו של אוריאל אופק, המתרגם הראשון של הספר, אם זה צובט בלב כשמחליפים את התרגום של אביה בחדש. "ברור שיש צביטה בלב, מה, אני לא בן אדם?" היא אומרת. "בעיקר כשכמעט כל תרגום של אבא שלי עדיין שומר על חנו גם כיום, ועוברת שהוציאו מחדש תרגומים קלאסיים שלו בכותר עם מעט מאוד שינויים לשוניים. אבל אין מה לעשות, צריך לפי עמים תרגום חדש כדי לקרב את הילדים של היום לספרי מופת. גם אני עצמי תירגמתי מחדש את 'אליס' כשהתרגום הקודם לילדים היה של אבא שלי, והיו לי לבטים אם לתרגם אותו עד שהבנתי שאם לא אני, מישהו אחר יתרגם, אז למה לא אני."

דאל אמר פעם שהילדים יודעים שהוא בצד שלהם ואף השיא עצה בעניין: "אם אתה רוצה להיזכר איך זה לחיות בעולם של ילד, עליך לרדת על הברכיים ולחיות כך במשך שבוע."

בשנת 1989 ענה לתלמידי כיתה ה' משיקנו על מכתב שכתבו לו: "המורה שלי לא היה אפילו חצי נחמד מהמורה שלכם. הוא לימד אותנו היסטוריה וכשלא ידעת תאריך הוא תפס אותך באוזן וסובב בעוד אתה ישבת שם שקט ומשותק מפחד. הוא סובב וסובב וסובב את האוזן עוד ועוד, עד שבסופו של דבר האוזן נשרה על הרצפה. הכיתה שלנו היתה מלאה בננים עם אוזן אחת, אני בטוח שהיינו שמונה שאוזנם נשרה כי לא ידעו את התשובה. או כואו נהלל את המורים שהיום הם כל כך בסדר, ובמיוחד המורה שלכם שהוא פשוט אלוהי. באהבה, רואלד דאל."

מולצ'רסקי אומרת שהם רצו לח' דש את התרגום הישן של אופק משום שהשפה השתנתה וגם הנורמות התרגרו מיות: "בעבר הנורמות היו כאלה שצריך לתרבת את המקור לעברי יותר. למשל, כשנכנסים לבית החרושת ישנו מגדל פעמונים של הכנסייה. אצל אופק זה פשוט מגדל פעמונים, הוא השמיט את הכנסייה כדי שזה לא יישמע זה היום הנורמות קצת שונות."

עד שהאוזן נשרה

מה היתה גרולתו של דאל ואיך זה שלמרות הכל היצירה שלו שוררת היטב במבחן הזמן? רודין חושב שדווקא הסרט טים שנעזע על פי הספר הפכו את הספר ליצירת פולחן. "אותו דבר אפשר להגיד על 'הקוסם מארץ עוץ'. מה היה 'הקוסם מארץ עוץ' בלי הסרט? סלמן רושדי כתב בלי לדבר על הסרט, כי בתודעה שלנו עירבבנו לחלוטין את הספר ואת הסרט. הרי בספר הנעליים של דורותי הן בצ-

הוא אובדן פרטקטיב ואם הוא 'יחסוך' לה עכשיו להתרגש מהשיר הזה הוא רק יגרום לה לבוא פחות מוכנה לחיים. זה כמו שלא ניתן לילדים שלנו לקרוא את סדרת 'קפטן תחתונים' הנחמדה, כי הגיי בורים עושים שם מעשים שלא ייעשו, משגעים את המנהל בבית הספר ואת המורים, משפילים אותם וכו' - מישהו חושב שזה יגרום לילד לחקות אותם? להיפך, הם משתוללים במקומו. זה אחד התפקידים של אמנות, לעשות לנו סר בלימציה לרגשות מהתת-מודע, קנאה, שנאה, משאלות סודיות ולפעמים אלימות. אולי צריך באמת לשכתב גם את 'בילבי', שלא ייכנסו לילדים כל מיני רעיונות."

גם בעיני יעל מולצ'רסקי, ראש תחום ספרות ילדים בהוצאת כנרת זמורה ביתן, ספרות אמיתית לא פוגעת בנפשם הרי כה של ילדים. "ילדים סקרנים לדעת על החיים. כולנו באים אל הספרות כי אנחנו רוצים ללמוד משהו על החיים שאנחנו אולי עוד לא יודעים, משהו שאולי אני שים לא מגלים לנו אבל כן יתגלה לנו דרך דמויות ספרותיות. הילדים לא שונים בזה", היא אומרת. "ילדים כל הזמן חיים בתחושה שמנסים להסתיר מהם מהם. אסטרטגיה לינגרין דיברה הרבה על כך שהיא רוצה לתת לילדים את האמת, לכן היא לא פחדה לכתוב על מוות או על הנושאים הכי קשים שהמבוגרים מנסים להסתיר. דאל שונה ממנה אבל הוא כן הולך עם הילדים. הם יודעים עד הסוף שהוא אתם, הוא לא עם המבוגרים והוא לא מנסה לגונן עליהם ולדבר בלשון נקייה וצחה, וההומור שלו מאוד מושך. חזו בספר 'המכשפות' הוא כותב שאמנם קשה לזהות מכשפה, אבל שיתכלו על המורה שלהם ויידעו מה זאת מכשפה. בשנייה הזאת הילדים יודעים שהוא אתם, לכן הם כל כך נהנים ואוהבים לקרוא אותו. כשנוגעים בנושאים קשים או מורכבים אבל עושים את זה באמצע עות ספרות טובה, שלא בהכרח נותנת פתרונות אבל מעלה אותם להרהור, זה נותן סביבה בטוחה להיות חשופים בה לשאלות יותר מורכבות."

במשך השנים נמכרים באופן קבוע, גם בארץ, כל הספרים של דאל, ובשי-

יותר מודרנית, ועדיין. דאל עצמו עבר כידוע עינויים בעונשים בפנימייה, הוא ידע על מה הוא כותב. לדעתי לא נכון לקלקל יצירות קלאסיות, בשביל זה הן קלאסיות. זה כמו לג'ונ' את בטהובן או באך, שזה לגיטימי אבל זו כבר לא היצירה המקורית."

או לא להגן על ילדינו הרבים מפני מוראות העולם?

"לא מוזמן מישהו העיר בפייסבוק, בתגובה לדיון בשיר של מרים ילן שטקליס, שהוא בשום אופן לא יקריא לבתו את השיר 'מיכאל', כי הוא לא רוצה שהפיסיכיות של ילן שטקליס תשפיע עליה וחלילה שהיא תחשוב שהיא צריכה לחכות לאיזה מיכאל. עניתי לו שלטעמי כות

את ההסתייגות מאגדות האחים גרים. "במקור ב'סינדרלה' חתכו לאחיות את הבהונות, ב'כיפה אדומה' הזאב טרף את סבתא, ובכלל גיבורי אגדות מבצעים מעשים נוראים זה לזה, אבל אם נסרס את האגדות האלה נחמיץ את כל הערך שיש בהן, שבזכותן הן עברו מדור לדור. מביני דבר טוענים שעדיף לא לספר אגדות, גם לא עיבורים - במיוחד לא עיבורים - עד גיל חמש, שלפני ההבחנה בין טוב לרע עוד מטושטשת, ואני מסכימה לדעה הזאת. זה כל היופי באגדות האלה, הן מתכתבות עם נפש האדם בצורה הכי אינטטימית. לסרס אותן זה להציג לילד מסרים מעוותים. אמנם אנחנו לא מרבים עכשיו על אגדות אלא על ספרות